מאמינים בחופש

הסקר האחרון בסדרת הסקרים שלנו, מגלה עד כמה הציבור הישראלי מאוחד סביב הדרישה לשוויון, חופש דת וחופש מדת. מצד שני, מתברר עד כמה הציבור אינו מודע לעובדה שאין חוק המאפשר זאת

מכון זולת לשוויון וזכויות אדם והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן

בקיצור: על אף המלחמה והקרע ההולך וגדל בין קבוצות שונות בחברה הישראלית, נראה כי ישנו לפחות נושא אחד המאחד רוב גדול מאוד מקרב הציבור הישראלי - יהודים וערבים, חילונים, מסורתיים וגם לא מעט דתיים: השאיפה ל"איש באמונתו יחיה". כולל נישואים אזרחיים ותחבורה ציבורית בשבת.

מאז שבעה באוקטובר ובצל המלחמה הממושכת, נדמה שנשכחה ההתעוררות הדמוקרטית של 2023 נגד המהפכה המשטרית ובעד הדמוקרטיה. המחאות חזרו לרחובות, אך עודן מצומצמות וממוקדות בדרישה החיונית לשחרור החטופים. לצד דרישה זו קיימת גם הקריאה להחלפת השלטון בבחירות, ערך דמוקרטי בסיסי שעדיין נוכח במחאה.

בתקופה הזו, בדק סקר של מכון זולת לשוויון ולזכויות אדם והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן את מידת התמיכה בערך דמוקרטי אחר, שהוא מרכזי להגדרת אופייה הדמוקרטי של המדינה - חופש הדת.

חוסר מודעות וידיעה

ראשית, על פי הסקר, לציבור חסר מידע מהותי על המערכת הדמוקרטית הישראלית. בעקבות תהליך הלמידה הציבורית חסר התקדים שהתחולל במהלך 2023, סביר להניח שרוב הישראלים מודעים לכך שלישראל אין חוקה כתובה פורמלית. חלק מהישראלים בוודאי גם יודעים שבמקום חוקה, ישראל אימצה מספר חוקי יסוד אשר חלקם מעגנים את זכויות האדם וזכויות הפרט ומגינים עליהן. אך הסקר מראה שרק מיעוט מודע לכך שאין בישראל חוק יסוד שמבטיח שוויון בין כל אזרחי המדינה.

הסקר גילה כי מחצית הישראלים חושבים (30%) או בטוחים (20%) כי קיים חוק יסוד שמעגן את השוויון האזרחי באופן כללי. הפער בין יהודים וערבים במענה לשאלה זו מעיד ככל הנראה על חוויות שונות או על דימוי שונה לגבי אופייה של מדינת ישראל: רוב של 54% מהיהודים סבור שקיים חוק יסוד שכזה, בעוד שרק 38% מהמשיבים הערבים חושבים כך. בקרב שתי הקבוצות, רק מיעוט מודע למצב הקיים בפועל: 24% מהיהודים ציינו שאין חוק יסוד שמעגן את השוויון האזרחי, ו־36% מהמשיבים הערבים.

במאמר מ־2012, פרופ' אמנון רובינשטיין ז"ל, מאדריכלי חוקי היסוד של 1992, תיאר את עמדתן של המפלגות החרדיות והדתיות לסעיף השוויון כ"ייהרג ואל יעבור". הוא הסביר כי הנציגים הדתיים חששו בעיקר מפגיעה בחוק השבות ובפטור מגיוס עבור תלמידי ישיבות, והתנערו משוויון לזרמים הלא־אורתודוקסיים בישראל.

תומכים בחקיקה

שאלות נוספות בסקר ניסו לבדוק את התמיכה של הציבור הישראלי בחופש הדת. הן ברמה העקרונית, באמצעות שאלה על מידת התמיכה בחקיקת חוק יסוד בנושא; והן באופן מעשי, דרך בדיקת התמיכה בחוק שכזה, בהינתן שישפיע על הסדרת תחומים מסוימים בחיי היום יום, כגון הרחבת השימוש בתחבורה ציבורית בשבתות וקיום נישואין וגירושין אזרחיים בישראל. התוצאות מעידות כי ברמה המעשית, יש תמיכה נרחבת לשינוי ההסדרים שמלווים את החיים בישראל מראשית ימי המדינה.

ביחס לאפשרות לעגן את חופש הדת והחופש מדת בחוק יסוד, שאלת הסקר בדקה את מידת התמיכה או ההתנגדות לחוק כזה לאחר שפירטה את העקרונות שעליו יתבסס: "שכל אדם זכאי לדבוק בדתו, ואין להפלות אזרח על בסיס דתו, וכן שכל אזרח זכאי שלא לדבוק בדת, ואין לכפות כל מצווה או מנהג דתי בישראל".

הסקר הראה ששיעור התמיכה בחוק יסוד כזה גבוה במיוחד: 71% מהציבור תומך בו, מתוכם 36% באופן מתון ("תומכ/ת") ו-35% באופן מובהק ("תומכ/ת מאוד"). התמיכה מתקרבת לקונצנזוס בקרב מצביעי מפלגות האופוזיציה בבחירות של 2022 (90%), אך קיים רוב תומך גם בקרב מצביעי קואליציה (57%). רוב בקרב הימין, המרכז והשמאל (לפי הגדרה עצמית) תומך אף הוא.

באופן נדיר, ההבדלים בין יהודים וערבים בנושא זה מזעריים: 75% מהערבים תמכו בחוק כזה במידה מתונה או מובהקת, וכך גם 70% מהיהודים. לאור הקיטוב החרתי־פוליטי עוד בטרם שבעה באוקטובר, חשוב למצוא

צילום: יוסי זמיר שניל סטוק

נושאים משותפים שכאלה.

על מנת לחדד את המשמעות של חוק יסוד המעגן חופש דת וחופש מדת בפועל, הסקר כלל שאלות המשך שתיארו השפעות אפשריות שיהיו לחוק כזה על תחומים שונים. שאלות אלה בדקו האם התמיכה של האזרחים בחקיקת חוק היסוד תגבר או תפחת, במידה שהוא יביא לכך שיתאפשרו נישואין וגירושין אזרחיים בישראל, לכך שיורחב השימוש בתחבורה ציבורית בשבתות ובחגים, או לכך שתהיה הכרה של המדינה בגיור לפי זרמים לא אורתודוקסיים.

ממצאי הסקר הראו כי קידום נישואין וגירושין אזרחיים, ועוד יותר, הרחבת השימוש בתחבורה ציבורית בשבתות, מגבירים את התמיכה בחקיקת חוק יסוד חופש הדת וחופש מדת באופן משמעותי ביותר: שיעור המשיבים שהצעדים הללו חיזקו את תמיכתם בחוק, היה גבוה פי שניים משיעור המשיבים שענו שצעדים כאלה יפחיתו את תמיכתם בו. יתר המשיבים סברו כי צעדים אלה לא ישנו את מידת התמיכה או ההתנגדות שלהם אליו.

חרדת גיור

בנוגע לשאלה על הכרה בגיור דרך זרמים שאינם אורתודוקסיים, כמו הזרם הקונסרבטיבי או הרפורמי, התוצאות פחות חד משמעיות - הדעות נחלקו בין מי שהשיבו שצעד כזה יעלה את תמיכתם בחוק (35% בקרב כלל האוכלוסייה) ומי שסברו שזה יחליש את התמיכה (28%). מבין המשיבים היהודים, שהנושא הזה רלוונטי להם יותר, ניכר כי העמדות התחלקו באופן כמעט שווה.

פתיחת האפשרות של נישואין אזרחיים זוכה לתמיכה בקרב רוב מובהק של חילונים (72%), אך גם לרוב יחסי של המסורתיים (42% מהם אמרו שהאפשרות הזו תגביר את תמיכתם בחוק, לעומת 24% שהשיבו שהנושא יפחית אותה). כמו בכל התחומים, הדתיים והחרדים התנגדו לאפשרות הנישואין האזרחיים ברוב גדול (64% בקרב הדתיים ו־81% מהחרדים). בתגובה לנושא הרחבת השימוש בתחבורה ציבורית בשבתות וחגים, החילונים הגיבו באופן שונה מאוד מהמסורתיים: 84% מהם אמרו שזה יגביר את תמיכתם בחוק יסוד חופש הדת, לעומת 38% בלבד מהמסורתיים שהשיבו כך (עדיין מעט יותר מהמסורתיים שציינו כי נושא התחבורה הציבורית בשבת יפחית את תמיכתם - 32%). רוב גורף של הדתיים והחרדים אמרו שהנושא יפחית את תמיכתם.

הנושא שמעורר הכי הרבה התנגדות של הדתיים הוא קידום האפשרות לגיור של זרמים לא אורתודוקסיים: מעל 80% מהדתיים והחרדים הגיבו לכך באופן שלילי. המשיבים המסורתיים נחלקו באופן שווה בין מי ששינוי במדיניות הגיור מגביר את תמיכתם בחוק היסוד לבין אלו שהדבר מפחית את התמיכה בו, ואילו רוב החילונים הגיבו בחיוב לאפשרות הזאת ותמיכתם בחוק גברה.

למרות הפילוגים בקרב קבוצות מסוימות, הסקר חושף מגמות ברורות למדי. את הטעות של מרבית הישראלים הסבורים כי ערך השוויון מעוגן בחוק יסוד, ניתן לייחס לעמדתם שכך אמור להיות או לתפיסה שהדבר מובטח באמצעים אחרים (כמו מגילת העצמאות או פסיקות בג"ץ), מבלי להבין שתוקפן אינו זהה לזה של חוק יסוד. וכאשר נשאלים הישראלים על עיקרון דמוקרטי מסוים - הבטחת חופש הדת והחופש מדת - התמיכה בחוק יסוד שיעגן זאת חזקה וחוצה מחנות. הסקר מראה שרוב הציבור בשל ומצפה לשינוי בהסדרי הסטטוס קוו. גם אם ישרור חוסר הסכמה סביב המדיניות בפועל בנוגע לתחומים השונים, יש בסיס מובהק לשינוי כללי המשחק בישראל.

*****

הסקר נערך עבור מדד זכויות האדם של מכון זולת לשוויון וזכויות אדם והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן בין התאריכים 26-29 במאי 2024. שאלות הסקר וניתוח הממצאים שלו נכתבו על ידי ד"ר דליה שיינדלין. הנתונים נאספו באופן מקוון על ידי חברת iPanel מ־1517 משיבים בגירים שמהווים מדגם מייצג של החברה הישראלית, בהם 1224 משיבים יהודים (בעברית) ו־293 משיבים ערבים (בערבית). טעות הדגימה המרבית של המדגם היא 2.5%.●